

**ภูมิปัญญาท้องถิ่นในวัฒนธรรมชายแดนไทย-มาเลเซีย :
กรณีศึกษาชุมชนโล๊ะจูด จังหวัดนราธิวาส
Local Wisdoms in Thailand-Malaysia Border Culture:
A Case Study of Lohjood Community, Narathiwat Province.**

ปัญญา เทพสิงห์* และเก็ตถวา บุญปรាកการ
Punya Tepsing* and Kettawa Bunprakarn

คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ อ.หาดใหญ่ จ.สงขลา 90112
Faculty of Liberal Arts, Prince of Songkla University, Hatyai, Songkhla 90112

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชนโล๊ะจูด อำเภอเวียง จังหวัดนราธิวาส ซึ่งมีพื้นที่วัฒนธรรมติดตะเข็บชายแดนไทย-มาเลเซียและพื้นที่ป่าป่าบาลา ฮาลา ดำเนินวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ โดยสังเกตลักษณะภูมิปัญญา และสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ให้ข้อมูลแบบเจาะจง ได้แก่ ผู้นำชุมชน ช่างฝีมือ นักแสดง ชาวบ้าน แล้วนำมาวิเคราะห์เชิงพรรณนา ผลการศึกษา ภูมิปัญญาแต่ละด้านพบว่า ด้านศิลปะมีการผลิตหัตถกรรม เครื่องดนตรีจากวัสดุธรรมชาติในท้องถิ่น ผลิตกรงนกที่สะท้อนคุณค่าทางสุนทรียะ ด้านการจัดการมรดกทางวัฒนธรรม มีการก่อตั้ง พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นโดยอดีตผู้นำชุมชน สืบต่อจนถึงอนุชนรุ่นหลังที่พยายามสืบทอด และจัดการ ด้วยตนเองโดยไม่หวังพึ่งพารัฐมากนัก ด้านปรัชญาความเชื่อมีการสืบทอดศาสนาทั้งพุทธและอิสลาม ความเชื่อด้านการใช้ดนตรีคือร็อกษาโรคยังคงดำรงอยู่ ขณะที่พิธีเซ่นไหว้ของนายหนังตะลุง มุสลิมสิ้นสุดลงพร้อมการสลายตัวของหนังตะลุงในพื้นที่ ด้านภาษามีคำพูดที่ใช้ร่วมกันของคน ไทยพุทธและมุสลิม ภูมิปัญญาท้องถิ่นเหล่านี้สะท้อนถึงวัฒนธรรมชายแดนไทย-มาเลเซียใน เรื่องการบูรณาการวัฒนธรรม การเรียนรู้ข้ามวัฒนธรรม การแสดงตัวตนที่ผันแปรตามบริบท การสานใจร่วมกันระหว่างชาวพุทธกับมุสลิม ความอยู่รอดของภูมิปัญญาท้องถิ่นท่ามกลางความ เปลี่ยนแปลงของสังคมใหม่

คำสำคัญ : ภูมิปัญญาท้องถิ่น วัฒนธรรมชายแดน โล๊ะจูด นราธิวาส

*Corresponding author. E-mail: punya.t@psu.ac.th

Abstract

The purpose of this study was to investigate local wisdoms in Thailand-Malaysia border culture, a case study of Lohjood Community in Waeng District, Narathiwat Province adjacent to the Thailand-Malaysia border and BalaHala Wildlife Sanctuary. Data of this qualitative study were collected through observations Local Wisdoms and in-depth purposive interviews with the community leader, skilled craftsmen, art performers, and locals. Then a descriptive analysis was written. The results of the study in each aspect revealed that in the art aspect, there are handicraft products, musical instruments made of local natural materials, and bird cages, all of which reflect aesthetic value. In the aspect of cultural heritage management, there is a local museum founded by a former community leader, and inherited by the younger generations who try to maintain and manage it without having to entirely depend on the government. In the aspect of philosophy and belief, people in this community are Buddhists and Muslims who maintain their religions. The belief in music can be seen in their use of Tueri music for healing which is still in existence while the rite of paying respect to Muslim shadow puppet masters no longer exists as shadow puppet shows in the community faded away. In the linguistic aspect, there are the same words commonly used by Thai Buddhists and Thai Muslims. These local wisdoms reflect integration of Thailand-Malaysia border culture, cross-culture learning, self-identities that are varied according to the context, unity between Buddhists and Muslims, and survival of local wisdoms amidst modern social change.

Keywords: Local wisdom, Border culture, Lohjood, Narathiwat

บทนำ

วัฒนธรรมเป็นสิ่งจำเป็นต่อการดำรงชีวิต เป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น มีการยอมรับร่วมกัน มีการถ่ายทอดและการเรียนรู้ และถือเป็นมรดกทางสังคม การรักษาวัฒนธรรมขึ้นกับบริบททางสังคมและสิ่งแวดล้อมแต่ละแห่งส่งผลต่อระบบคุณค่าทั้งวัฒนธรรมระดับชาติและท้องถิ่น ในระดับท้องถิ่นคุณค่าวัฒนธรรมไม่เพียงอยู่ที่การทำให้เกิดระเบียบในสังคมเท่านั้น แต่อยู่ที่การแสดงออกถึงเอกลักษณ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น สิ่งเหล่านี้นำไปสู่ความสามารถในการพึ่งพาตนเองได้ เป็นทุนของการพัฒนาสังคม ชุมชน และตนเอง วัฒนธรรมจึงสัมพันธ์กับภูมิปัญญาท้องถิ่น ดังที่เอกริทธิ ฌ ฌกลาง (2546) เห็นว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นถือเป็นความรู้ทางวัฒนธรรมที่มีคุณค่า ยิ่ง เพราะเป็นรากฐานของสังคมที่มีการสั่งสมสืบทอดมาเป็นความรู้ที่อยู่กับตัวคนและติดแผ่นดิน กล่าวคือได้สะท้อนวิถีการดำเนินชีวิตผู้คน ซึ่งเกิดจากการปรับตัวให้สัมพันธ์กับสภาพแวดล้อม เสรี พงศ์พิช (2547) ยังเห็นว่า ภูมิปัญญาเป็นศิลปะเป็นความรู้ที่มีคุณค่าดั่งามผู้ใดคิดค้นไม่ใช่เพียงสมองเท่านั้น แต่ทำด้วยอารมณ์ ความรู้สึก ทศนะและจิตวิญญาณ ไม่ว่าจะท้องถิ่นใด ย่อมปรากฏถึงภูมิปัญญาแสดงออกทั้งในเอกลักษณ์และพหุลักษณะโดยเฉพาะในสังคม พหุวัฒนธรรมภูมิปัญญาย่อมปรากฏถึงความหลากหลายในพื้นที่ชายแดนประเทศไทย-มาเลเซีย มีผู้คนหลากหลายศาสนาและวัฒนธรรม ประชากรมีทั้งชาวไทยพุทธ ไทยเชื้อสายจีน ชาว มุสลิมมลายูผู้คนเหล่านี้มีปฏิสัมพันธ์กับเครือญาติเพื่อนพ้องในประเทศมาเลเซีย มีการถ่ายทอด วัฒนธรรมที่เป็นนามธรรมคือระบบคิด โลกทัศน์หรือความเชื่อ ซึ่งแสดงออกมาหลายลักษณะ เช่น วัตถุสิ่งของ เครื่องใช้ พิธีกรรม แบบแผนความประพฤติ มีกลไกในการถ่ายทอดวัฒนธรรม มาช่วยสำหรับการปรับตัว (ปิยะ กิจถาวร, 2547) ภูมิปัญญาของแต่ละชาติพันธุ์มีทั้งที่แตกต่างและคล้ายกันหรือผสมผสานกัน จากผลการวิจัยของประสิทธิ์ รัตนมณี และคณะ (2550) พบว่า วัฒนธรรมในสามจังหวัด อันประกอบด้วยจังหวัดปัตตานี ยะลา และนราธิวาส มีการผสมผสานสามวัฒนธรรมสองศาสนาหลัก โครงสร้างสังคมของชุมชนมีการเปลี่ยนแปลงตามนโยบาย บริหารประเทศของรัฐ การเปลี่ยนแปลงแต่ละครั้งมีผลกระทบต่อระบบโครงสร้างสังคมของ ชุมชนมุสลิมส่วนใหญ่ การแก้ปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชนแต่ละวัฒนธรรมแสดงความเป็น อัตลักษณ์ของตนเองชัดเจน ตามรูปแบบการดำเนินวิถีชีวิต ด้านการประกอบอาชีพ การทำมาหากิน ที่อยู่อาศัย การแต่งกาย ศิลปะการแสดง รวมถึงภูมิปัญญาท้องถิ่น ผลการวิจัยสะท้อนให้เห็นว่าพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ยังมีภูมิปัญญาท้องถิ่นให้ศึกษาอีกมากมาย โดยเฉพาะพื้นที่ตามแนวตะเข็บชายแดนไทย-มาเลเซีย ซึ่งผู้คนมีโอกาสผสมผสานวัฒนธรรมข้ามพรมแดน

ชุมชนโละจูดเป็นชุมชนหนึ่งที่ตั้งอยู่ตรงแนวตะเข็บชายแดนไทย-มาเลเซียในเขต อำเภอแว้ง จังหวัดนราธิวาส มีฐานะเป็นตำบลหนึ่งติดฝั่งแม่น้ำสุโหงโกลก อีกฝั่งหนึ่งคือ อำเภอตานะแมเราะ รัฐกลันตัน สภาพแวดล้อมเป็นพื้นที่ป่า ติดแนวภูเขาสันกาลาศีรี

มีป่าบาลา ฮาลาเป็นส่วนหนึ่งของพื้นที่ ในชุมชนมีเรื่องเล่ามากมาย เช่น ผีเสื้อสมิง (ฮาลอ) บาเตาะ คนกินเนื้อคน อันเป็นที่เล่าลือในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้มานาน มีการพร่องรอย อาศัยอยู่ในไล้ะจูด (ปัญญา เทพลิงห์, 2554) เคยเป็นแหล่งซาไกจำนวนมากหากปัจจุบันถูก กลืนหมดแล้ว เป็นที่ตั้งพิพิธภัณฑ์ที่บ้านไล้ะจูด ซึ่งรวบรวมโบราณวัตถุอันสะท้อนชีวิตผู้คนที่มีอยู่ยาวนาน ไล้ะจูดมีชาวมุสลิมอาศัยร้อยละ 90 คน ชาวไทยพุทธร้อยละ 10 คน (องค์การบริหารส่วนตำบลไล้ะจูด, 2558) ชาวไทยพุทธส่วนใหญ่ย้ายถิ่นฐานมาจากรัฐกลันตัน ประเทศ มาเลเซีย ตั้งบ้านเรือนอยู่เป็นกลุ่ม สิ่งที่น่าสนใจคือเป็นชุมชนที่มีเหตุการณ์รุนแรงน้อยมาก ดังมี สถิติของสถานีตำรวจภูธรในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ที่ระบุว่า จำนวนเหตุการณ์รุนแรงที่มีต่ำกว่า 5 เหตุการณ์ในทุกปี ประกอบด้วยสถานีตำรวจภูธรสะกอ สถานีตำรวจภูธรไล้ะจูด จังหวัด นราธิวาส สถานีตำรวจภูธรบาตูดาโหมง สถานีตำรวจภูธรเบตง สถานีตำรวจภูธรยะรม สถานี ตำรวจภูธรอัยเยอร์เวง จังหวัดยะลา (ศูนย์อำนวยการบริหารชายแดนภาคใต้, 2556) สภาพนี้ อย่างน้อยได้ช่วยสะท้อนถึงวิถีชีวิตร่วมกันอย่างสันติ ความเข้มแข็งของชุมชน และปฏิสัมพันธ์ ที่ดีระหว่างคนต่างศาสนา การศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงเป็นโจทย์วิจัยที่จะช่วยส่งเสริมความ รู้ความเข้าใจในวัฒนธรรมชายแดนไทย-มาเลเซีย งานวิจัยนี้จึงตั้งวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาภูมิปัญญา ท้องถิ่นชายแดนไทย-มาเลเซีย โดยใช้แนวคิดภูมิปัญญา ตามที่นิคม มูลิกะคามะ (2541) ได้ กำหนดขอบข่ายภูมิปัญญาออกเป็นด้านศิลปะ ด้านการจัดการ ด้านศาสนา ความเชื่อและประเพณี ด้านภาษาและวรรณกรรม ด้านเกษตรกรรม ด้านอุตสาหกรรมและหัตถกรรม ด้านการแพทย์แผน ไทย ด้านการจัดทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ด้านกองทุนและธุรกิจชุมชน ด้านสวัสดิการ ด้านโภชนาการ ด้านองค์กรชุมชน อย่างไรก็ตามผู้วิจัยเลือกนำมาบางด้านเท่านั้น โดยเฉพาะที่ เกี่ยวกับศิลปวัฒนธรรม

วิธีดำเนินการวิจัย

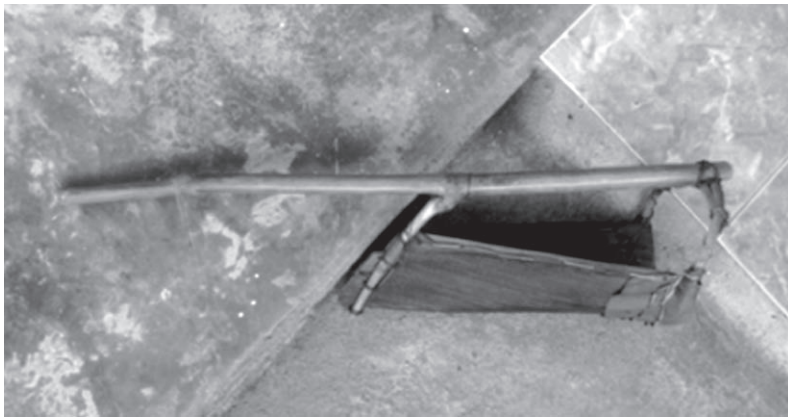
งานวิจัยนี้ใช้วิธีดำเนินการวิจัยเชิงคุณภาพ เก็บข้อมูลทั้งจากเอกสาร และภาคสนามในพื้นที่ ชุมชนไล้ะจูด โดยสังเกตภูมิปัญญาในวัฒนธรรมชุมชนทั้งที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้และ สัมภาษณ์เชิงลึก เลือกผู้ให้ข้อมูลแบบเจาะจง (Purposive sampling) ซึ่งได้แก่ ผู้นำชุมชน ช่างฝีมือ นักแสดง ชาวบ้าน จำนวน 16 คน แล้วนำมาวิเคราะห์เชิงพรรณนา

ผล

ภูมิปัญญาด้านศิลปะ

จากสภาพแวดล้อมของไล้ะจูดซึ่งมีป่าไม้ชุกชุมและติดภูเขา เอื้อให้ผลิตงานศิลปะแขนง หัตถกรรมจากวัสดุธรรมชาติที่มีอยู่ในท้องถิ่น สภาพพื้นที่ห่างไกลเมืองส่งผลให้คนในชุมชนพยายาม สร้างสรรค์ขึ้นเองจากวัสดุที่มีอยู่ด้วยการสืบทอดผสมกับประสบการณ์การคิดค้นและปรับปรุง

ปรับเปลี่ยนจนได้แนวทางที่เหมาะสมกับสภาพแวดล้อม รูปทรง และการใช้งาน เช่น การนำ กาบหมากมาทำรูปเป็นกระบอก เพื่อวิดน้ำได้สะดวก (ภาพที่ 1) ในชุมชนมีคณะกรรมการแสดงลิเก ฐูลู โดยผลิตเครื่องตีขึ้นเอง กลองที่ใช้ผลิตขึ้นเองจากหนังวัว (ภาพที่ 2) ประกอบกับโครงไม้ รััดด้วยหวาย ตอกด้วยลิ้ม ทุกอย่างใช้อุปกรณ์ง่ายๆ ใช้ส่วนต่างๆ ของร่างกายเป็นเครื่องมือ เช่น หัวเข่า สำหรับสวมและรััดเชือก อีกรกรณีหนึ่งคือการผลิตหนังตะลุง ใช้วิธีนำหนังวัวไปฝัง ดิน ทิ้งไว้ 3-4 วัน เพื่อให้แบคทีเรียในดินทำลายพังผืดจนเป็นแผ่นหนังดิบ เหล่านี้แสดงถึงสติ ปัญญาระดับชาวบ้าน ไม่มีการสอนจากสถาบันใดๆ เกิดขึ้นจากการลองผิดลองถูก และจดจำสืบ มาแต่กระนั้นก็ดีปัจจุบันหนังตะลุงหมดความนิยมลง นายหนังตะลุงที่ผลิตหนังตะลุงแบบดั้งเดิม ยกตัวหนังให้เพื่อนต่างชุมชนเหลือเพียงตัวหนังที่ชื่อเปาะมุดอ ซึ่งเก็บไว้เป็นที่ระลึก (ภาพที่ 3) ประกอบกับอายุมากขึ้น ภูมิปัญญาการผลิตแบบท้องถิ่นค่อยๆ เลือนหายไป

ภาพที่ 1 กระบอกวิดน้ำ

ภาพที่ 2 กลองหนังวัว

ภาพที่ 3 ตัวหนังตะลุง

ในการผลิตเครื่องมือเครื่องใช้สอย นอกจากเพื่อสนองหน้าที่โดยตรงแล้ว ยังสอดแทรกคุณค่าทางจิตใจ ดังกรณีกรงดักนกพบว่า ผู้ผลิตมิได้คำนึงเฉพาะกลไกให้นกเข้ากรง แต่คำนึงถึงความสวยงามน่าใช้ โดยการแกะสลักไม้เป็นลวดลายตกแต่ง ความสวยงามมิได้ส่งผลต่อการดักนก แต่ส่งผลในแง่สุนทรียารมณ์ อิ่มเอิบใจของผู้ใช้ แม้อยู่ตามชนบท ป่าเขา แต่ก็มีแรงบันดาลใจในการสร้างสรรค์ สะท้อนถึงธรรมชาติของศิลปะที่ไม่มีข้อจำกัดด้านสถานที่ สถานะบุคคล และอาชีพ (ภาพที่ 4-6) มีช่างที่มากด้วยความสามารถ แต่ไม่มีโอกาสสร้างรายได้จากการผลิตกรงมากนัก ชาวพื้นที่สนับสนุน ส่วนใหญ่ใช้เวลาว่างจากการรับจ้างแบบหามตามแนวชายแดน ออกแบบตามความพอใจ การซื้อขายพบโดยบังเอิญเมื่อมีผู้เห็นคุณค่า แสดงเจตจำนงรับซื้อซึ่งอาจเป็นชาวบ้านหรือเจ้าหน้าที่รัฐผู้ดูแลรักษาความสงบซื้อไปฝากมิตรสหาย ทำให้ต้องผลิตอยู่เรื่อยๆ จนเป็นที่รู้จักในวงการผลิตกรงนกในท้องถิ่น ลักษณะนี้เห็นได้ว่า ความวิจิตรของศิลปะหัตถกรรมมีการอาศัยแรงสนับสนุนด้านการเงิน กำลังซื้อ หรือความต้องการของตลาด แม้การผลิตกรงนกสวยงาม ไม่แตกต่างจากแห่งอื่น เช่น ที่จะนะ หากในชุมชนโล่งจูดกรงนกแสดงถึงวิถีชีวิตดั้งเดิม ซึ่งแวดล้อมด้วยความสมบูรณ์ของป่าไม้และสัตว์นานาพันธุ์ เพราะอยู่ติดป่าเขตร้อนชื้น ฮาลา บาลา กรงนกจึงถือเป็นทุนทางวัฒนธรรม เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ควรส่งเสริมให้เกิดมูลค่าเพิ่ม

ภาพที่ 4 กรงนก

ภาพที่ 5 ช่างกำลังแกะสลักแต่งรังนก

ภาพที่ 6 กรงนก

ในชุมชนโละ๊ะจูดยังปรากฏศิลปะแขนงการแสดง เช่น ลิเกฮูลู เป็นการขับร้องประกอบดนตรี มีลีลาท่าทางที่พร้อมเพรียง ลิเกฮูลูคณะบาหลีหน้าวงเคยเป็นอาสาสมัครรักษาดินแดน ต่อมาลาออกเพราะมีใจรักการแสดง ฝึกหัดเรียนรู้ด้วยตนเอง ระดมเพื่อนๆ กลุ่มเด็กและเยาวชนมาฝึกหัดร่วมกัน หนึ่งตระกูลของคนโละ๊ะมาอีชีเป็นอีกหนึ่งคณะที่สะท้อนภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยใช้ภาษามลายูสื่อสาร ทั้งร่ายรอยการแสดงแบบโบราณอยู่บ้าง ก่อนการแสดงมีการทำพิธีเชิญสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ท่องเรื่องอิงตำนานคล้ายหนังตะลุงภาคใต้ เช่น เจ้าหญิงดอกหมาก แต่ปัจจุบันต้องยกเลิกเพราะวิถีคิดและสังคมเปลี่ยนไป ทั้งลิเกฮูลูและหนังตะลุงรับจ้างแสดงในงานรื่นเริง บางครั้งข้ามแดนไปแสดงเพื่อหาเสียงให้พรรคการเมืองในกลันตัน การติดต่อสัมพันธ์กับประเทศมาเลเซีย ไม่ว่าจะการค้าชายแดน การเมือง การศึกษา ส่งผลต่อการแพร่กระจายวัฒนธรรมโดยง่าย ชาวไทยพุทธในโละ๊ะจูดยอมรับวัฒนธรรมไทยทั้งที่เกิดจากแผ่นดินไทยและมาเลเซีย เช่นเดียวกับชาวมุสลิมโละ๊ะจูดที่ยอมรับวัฒนธรรมมุสลิมทั้งในไทยและมาเลเซีย ขณะเดียวกันก็มีชาวมุสลิมกลันตันบางส่วนยอมรับวัฒนธรรมมุสลิมในแผ่นดินไทย แสดงถึงอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์มลายูที่เลื่อนไหลไปมาได้ ดังเช่นลิเกฮูลูของคนโละ๊ะจูดที่มักถูกเชื้อเชิญข้ามฝั่งไปแสดงให้กับพรรคการเมืองหนึ่ง ลิเกฮูลูจัดเป็นมรดกร่วมทางวัฒนธรรม อย่างไรก็ตามคำว่า “ฮูลู” ในทัศนะของชาวกลันตันหมายถึงคนละฝั่ง คือฝั่งโน้นหรือฝั่งไทยแสดงถึงการยอมรับและให้เกียรติมุสลิม

ที่มีสัญชาติไทย ในสภาวะเช่นนี้คณะลิเกเองก็จะนิยามตนเองว่าคนไทย อาจกล่าวได้ว่าการสร้างสรรค์ทั้งในแง่ทัศนกรรมและความบันเทิงสอดแทรกอยู่ในวิถีปกติของคนในชุมชน แม้ไม่ได้รับการศึกษาจากสถาบันใด แต่ผู้คนเหล่านี้ก็มีจิตวิญญาณ มีสัญชาติญาณในการสร้างสรรค์เป็นการสนองด้านความต้องการระดับชาวบ้าน โดยปราศจากนายทุนหรือการหาผลกำไร

ภูมิปัญญาด้านการจัดการ

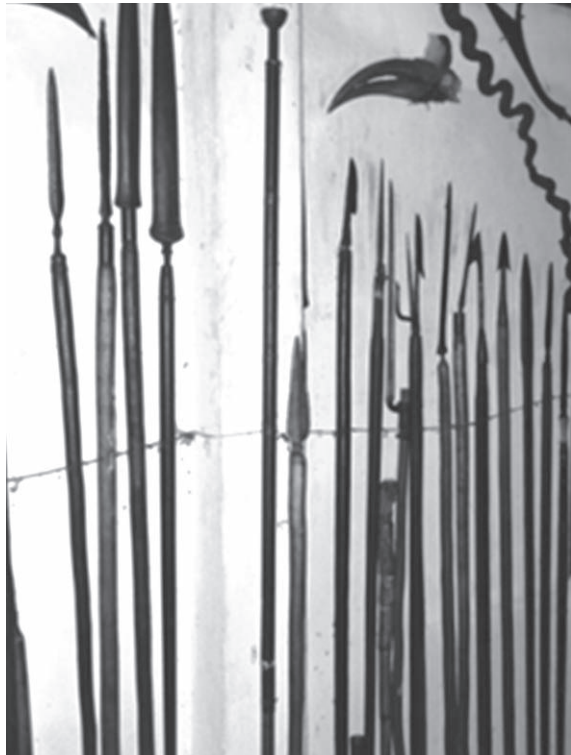
ในชุมชนมีการจัดการกับมรดกศิลปวัฒนธรรมของตนเอง กรณีการจัดตั้งพิพิธภัณฑสถานท้องถิ่นโละจูดสะท้อนถึงภูมิปัญญาในการจัดการกับโบราณวัตถุในชุมชนเป็นอย่างดี (ภาพที่ 7-9) เมื่อหน่วยงานรัฐส่งเสริมให้กำนันศึกษาดูงานนอกสถานที่ ความประทับใจในการชมพิพิธภัณฑสถานต่างๆ เป็นแรงบันดาลใจให้ก่อตั้งพิพิธภัณฑสถานของตนเอง เมื่อกลับมาได้ขอความร่วมมือเพื่อนบ้านทั้งไทยพุทธและมุสลิมนำศิลปวัตถุของตนมาบริจาค เมื่อรวบรวมมากพอแล้ว มีโรงเรียนใกล้เคียงช่วยจัดลงทะเบียนเลขหมายและดูแลรักษาจนวาระสุดท้ายของกำนัน การจัดการเข้ามาดูแลของรัฐ นอกจากผ่านโรงเรียนแล้ว รัฐยังช่วยสนับสนุนเงิน ส่งนักวิชาการมาให้ความรู้เมื่อถึงคนรุ่นบุตรหลานพิพิธภัณฑสถานชบเซา ชาวผู้จัดการดูแล วัตถุบางอย่างสูญหาย แสดงให้เห็นว่า การจัดแหล่งเรียนรู้ชุมชนในลักษณะพิพิธภัณฑสถานท้องถิ่นจำเป็นต้องมีผู้วางแผน จัดโครงสร้าง โน้มนำ และควบคุมที่มีศักยภาพสูง เพื่อให้บรรลุเป้าหมาย หน่วยงานกลางของรัฐเคยหยิบยื่นเข้ามา

ภาพที่ 7 ไหโบราณ

ภาพที่ 8 โบราณวัตถุ

ภาพที่ 9 หอกในพิพิธภัณฑสถานโละจูด

ช่วยเหลือแต่คนรุ่นหลังไม่มั่นใจในการจัดการของรัฐ การรับงบประมาณรัฐต้องปฏิบัติตามเงื่อนไข ปัจจุบันทายาทมีความพยายามฟื้นฟูขึ้นใหม่ โดยขอจัดการด้วยตนเองจากบท้องถื่นอย่างค่อยเป็นค่อยไป ดังคำสัมภาษณ์ของศุภชัย อาแว (นามสมมติ, 2554) ที่ว่า

“ผมพยายามสืบทอดเจตนารมณ์ตามพ่อ ตอนพ่อยังอยู่ มีรัฐจะเข้ามาจัดการดูแล แต่พ่อก็กลัวว่าสิ่งของจะสูญหาย พ่อพ่อตายผมเข้ามาดูแลแทน ล่าสุดมีหน่วยงานหนึ่ง จะเข้ามาสนับสนุนจัดการดูแล แต่ก็เป็นห่วง ผมพยายามนำเข้าแผนของ อบต.เพื่อขอเงินอุดหนุนบางส่วน”

ภูมิปัญญาด้านศาสนา และความเชื่อ

วิถีคนในชุมชนดำรงไว้ซึ่งปรัชญาชีวิต ความเชื่อที่ตกทอดมาตั้งแต่บรรพบุรุษ คตินิยมในการสร้างหรือเมื่ออาศัยในบ้าน สะท้อนถึงหลักจริยธรรมของแต่ละศาสนา เสถตันแรกของบ้านชาวมุสลิมและไทยพุทธไม่มีการตอกตะปูและแขวนภาพเพราะถือว่าเป็นที่สถิตของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ภายในบ้านที่จะคุ้มครองผู้อาศัย บ้านไทยพุทธนิยมแขวนภาพบรรพบุรุษที่สิ้นชีวิตแล้ว นอกจากเป็นที่ระลึก ยังเพื่อเตือนสติไม่ให้ประพฤติดิตทางศีลธรรมด้วย ชาวมุสลิมสั่งสมบุญโดยละหมาดวันศุกร์ที่มัสยิด ขณะที่ชาวพุทธจัดอาหารเลี้ยงพระที่วัดทุกวัน โดยไม่ให้พระบิณฑบาตตามหมู่บ้าน เพราะเชื่อในอานิสงส์ของการทำความดี หากพิจารณาความเชื่ออื่น ๆ ยังมีอีกหลายประการ เช่น ชาวไทยพุทธเชื่อว่าระหว่างตั้งครุฑห้ามตกเบ็ด เชื่อว่าบุตรเกิดมาจะปากแห้ง ความเชื่อนี้ช่วยให้เกิดความระมัดระวัง หรือห้ามข้ามสิ่งของมีคมความจริงแล้วก็เพื่อป้องกันไม่ให้เกิดเหตุ ชายมุสลิมมีสำนวน เช่น ลิต้อง จาแบ คูอ แปลว่าลิ้น 2 แฉกหมายถึงเชื่อถือไม่ได้ หรือฮาญีปาโลบู่โฆ๊ะแปลว่า หมาหัวเฒ่า และหมายถึงตกในสถานะย่าแม่ สำนวนนี้ยังสะท้อนถึงการเหยียดหยามมาใช้ ดังเช่น หมาหัวเฒ่า ซึ่งเป็นสำนวนไทยการนำสุนัขมาเปรียบเปรยสะท้อนถึงความหนักหนาสาครจร เพราะโดยแท้จริงสุนัขเป็นสัตว์ที่ควรหลีกเลี่ยงของมุสลิม คติสอนใจเหล่านี้เพื่อให้ระมัดระวังในการกระทำ การพูด การประกอบพิธีกรรมของศาสนิกที่อาศัยพื้นที่วัดหรือมัสยิดกระทำอย่างสุขุมสำรวมตน ในวัดมีพระพุทธรูปที่ทรงความศักดิ์สิทธิ์ มีงานประเพณีอย่างต่อเนื่อง งานสงกรานต์มีมุสลิมเข้าร่วมกิจกรรม สะท้อนถึงการกระทำที่ฝ่ายหนึ่งเห็นคุณค่าของมรดกวัฒนธรรม อีกฝ่ายเชื่อหลักจริยธรรม มุสลิมเชื่อว่าแม้ร่วมกิจกรรมในศาสนาอื่น หากไม่ไหวไม่นับถือพระไม่ผิดหลักศาสนา บางครั้งการร่วมจัดการแสดงก็ด้วยสัมพันธภาพอันดี มิได้หวังค่าจ้าง

มรดกวัฒนธรรมหลายประเภทที่แสดงถึงปรัชญาชีวิต ความเชื่อ และศาสนา โดยแฝงนัยของความเป็นเหตุเป็นผล บทเพลงหรือการเล่นของเด็ก สะท้อนถึงความรักความห่วงใยของคนในครอบครัว การเคารพยำเกรงผู้สูงอายุ พิธีกรรมบางอย่างสะท้อนความเชื่อเรื่องผี อำนาจเหนือธรรมชาติ ดนตรีตีอริที่ใช่แสดงเพื่อรักษาโรคของมุสลิม (ภาพที่ 10) เป็นการใช้นดนตรีเพื่อเรียกวิญญาณบรรพบุรุษให้เข้าทรงผู้ป่วย เมื่อผู้ป่วยถูกทรง จะแสดงท่าทางร้ายรำ รำท่ามะโย่งบ้าง ปัญจะซีละบ้าง เต้นรำสมัยใหม่ หมอผีจะคอยรำคู่ เพื่อเอาใจหลอกล่อให้ร่างทรงพูดออกมา

ภาพที่ 10 ผู้เข้าร่วมในดนตรีพิธีกรรมตือรี

ตามที่หมอผีซึกถาม (ปือราเฮง ดอเลาะ (นามสมมติ), 2554) สะท้อนถึงการเทิดทูนบรรพบุรุษ เห็นคุณค่าของวิญญาณผู้ล่วงลับที่สามารถปกป้องรักษาผู้มีชีวิต ความเชื่อในอำนาจเหนือธรรมชาติบางอย่างมีความเชื่อร่วมกันทั้งชาวไทยพุทธและมุสลิม ดังกรณี ตือรี ซึ่งผู้เล่นผู้แสดง หมอผีเป็นมุสลิม หากเป็นที่พึ่งพาของชาวไทยพุทธด้วย ชาวไทยในชุมชนรักษาโรคโดยพึ่งพาดนตรีบำบัดของมุสลิม ศาสนาแม้ต่างกัน หากมีศิลปวัฒนธรรมที่ประสานใจกันได้ ย่อมเกิดความสมานฉันท์ของคนในชุมชนที่มีความหลากหลาย การแสดงพิธีกรรมตือรีในสายตาผู้ชม อาจเป็นความบันเทิง เพราะร่างทรงบางครั้งเป็นตัวตลก แต่ผู้ทำพิธีดูเป็นเรื่องกังวลใจต่อความสำเร็จ มหรสพอย่างหนึ่งตระกูลเริ่มต้นด้วยพิธีกรรมอันเคร่งขรึม แต่จบลงด้วยความรื่นเริง คือภาพสะท้อนทั้งระดับการดำเนินชีวิตประจำวัน และระดับจิตวิญญาณไม่ว่าชาวไทยพุทธและมุสลิมต่างเชื่อในบาปบุญคุณโทษ การขอขมาต่อเจ้าที่เจ้าทางคือสิ่งสะท้อนจริยธรรม สิ่งเหล่านี้ยังปรากฏอยู่ในมุสลิมบางคน แต่นับวันค่อยๆ สูญหายไป ดังคำให้สัมภาษณ์ของนายตระกูล (อาแซ มิง (นามสมมติ), 2554) ว่า

ก่อนแสดงจะขอขมาเจ้าที่เจ้าทาง งานหนึ่งใส่ข้าวสารกำหนึ่ง ใส่ด้ายดิบ เงินเหรียญ 12 บาท อีกงานใส่ขมิ้น เทียน ฐูปอย่างละอัน ตั้งงานทั้งสองใกล้กันย่น ร่ายมนต์แล้วกำข้าวสารขีดไปทั่ว เช่นลิ่งคักดีลือทือเทพทั้งสี่ทิศ (แปลจากภาษามลายู)

ภูมิปัญญาด้านภาษา

คำซึ่งนำมาพูดของคนในชุมชนมี 3 ภาษาหลัก คือภาษามลายูถิ่น ภาษาไทยกลาง และ ภาษาไทยถิ่น ภาษาไทยที่ใช้ในชีวิตประจำวันหลายคำเป็นคำเดียวหรือเพี้ยนเสียงจากภาษามลายู คนไทยพุทธเรียกจ้อและเหมือนคนมุสลิม ในความหมายอาหารว่างประเภทของจิ้ม (คำอื่นๆ ดู ตารางที่ 1) คนมุสลิมใช้ภาษาไทยบางคำในการสื่อสารกับคนมุสลิมด้วยกัน โดยเฉพาะคำใหม่ๆ ที่เรียนรู้มาจากโรงเรียนของรัฐ สืบเนื่องจากพื้นที่ติดชายแดนมาเลเซีย อิทธิพลของสื่อสาธารณะ ภาษาไทยยังน้อยกว่าภาษามลายู ค่านิยมในการเรียกคําหน้าชื่อทั้งไทยพุทธและมุสลิม มักขึ้น ต้นด้วยอักษรกลาง หรือไม่มีเสียงสูงต่ำ เช่น กือ แอ ภาษาไทยถิ่นมีสำเนียงเหมือนภาษาถิ่น กลันตัน มีคำพูดจำนวนมากที่ต่างจากภาษาไทยทั่วไป แสดงถึงเอกลักษณ์ทางภาษาที่รักษาอย่าง ยาวนาน และเข้มแข็ง แม้ได้รับอิทธิพลภาษากลางจากการเข้ามาพัฒนาของรัฐ ภาษาไทยถิ่น กลันตันได้รับความนิยมมากกว่าภาษาไทยใต้ทั่วไป เป็นเพราะคนส่วนใหญ่อพยพโยกย้ายมาจากรัฐ กลันตัน ภาษาไทยถิ่นกลันตันเป็นภาษาแม่หรือภาษาที่สืบทอดจากบรรพบุรุษ และดูจะเป็นภาษา ที่ไพเราะอีกภาษาหนึ่ง เช่น ใช้คำว่า คณะหนึ่ง แทนคำว่า คิดถึง คำอุทานของผู้เฒ่าใช้คำว่า จำเอ๋ย หรือบางครั้งบอกรักยังเรียกพ่อแม่ว่าบิดรมารดา เรียกกรมว่ากรด

ตารางที่ 1 การเปรียบเทียบคำเรียกของชาวไทยพุทธและมุสลิมที่ใช้ร่วมกัน

คำเรียกของชาวมลายูมุสลิม	คำเรียกของชาวไทยพุทธ	คำแปล
กือปะ	กือปะ	น้ำจี้
ตือแบง	ตือแบง	ขยัน
ราเย็ง	ยาเย็น	ขมกัเขมัน
มอร้องจุมมา	มอหรือง	รุงรัง มอมแมม
บือแย	บือหยาม	ฤดู
บราแจ	บือจัน	กะปี (เครื่องควา)

อภิปรายผล

จากการศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชนโละจูด แสดงถึงภูมิปัญญาด้านศิลปะ โดยเฉพาะ ศิลปะหัตถกรรมอันละเอียดอ่อนทรงคุณค่าเชิงสุนทรียะ การรู้จักแก้ปัญหา เช่น การผลิตกล่อง รำมะนาดด้วยตนเอง การผลิตหนังตะลุงโดยเอาหนังวัวไปฝังดินเพื่อให้หนังผิวดอกโดยธรรมชาติ ลักษณะนี้ยังมีนัยของกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน ที่ผู้ผลิตมิได้รับการศึกษาจากสถาบันการศึกษาใดๆ ไม่ได้รับการถ่ายทอดจากครูตามระบบ แต่อาศัยการบอกเล่าต่อกันมา การประยุกต์ใช้ จากวัสดุหนึ่งเป็นอีกวัสดุหนึ่งเป็นการลองผิดลองถูก ดูเหมือนแตกต่างเล็กน้อยจากข้อเขียนของ ฤาษุดา เทพยากุล (2555) ซึ่งได้สรุปว่า การดำรงไว้ซึ่งภูมิปัญญาไทยและต่อยอด องค์ความรู้ให้เข้มแข็งอย่างยั่งยืนนั้นจำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือของบุคคลหลายฝ่าย หลายสถาบันในการแสวงหา อนุรักษ์ ฟื้นฟู สืบทอด พัฒนาภูมิปัญญา แต่จากกรณีเนื้อหาข้างต้น แสดงให้เห็นว่า การเรียนรู้ของช่างไม้จำเป็นต้องอาศัยสถาบัน แม้มีสถาบันก็ไม่อาจนำภูมิปัญญา ไปถ่ายทอดได้ง่าย เพราะเป็นกระบวนการที่แทรกอยู่ในวิถีชีวิตที่ยากนักจะกลั่นกรองออกเป็น คำพูด สถาบันหรือองค์กรเป็นเพียงแหล่งจัดการความรู้ การปลูกฝังการอนุรักษ์ ต้องสร้างความตระหนักแก่คนทุกคน ให้คนในชุมชนเห็นคุณค่าที่แท้จริงในผลงานของตน เมื่อเห็นแล้ว ก็ส่งผลต่อการถ่ายทอด ปลูกฝังแก่ลูกหลาน กรณีช่างกรรบก การเรียนรู้แม้มิได้รับจากท้องถิ่น โดยตรง แต่การมีทุนทางวัฒนธรรม ประกอบกับความฉลาดในการเลือกรับ ตัดทอน พลิกแพลง ได้จุดประกายให้เกิดการสร้างสรรคที่มีผลผลิตเกินความคาดหมาย การสร้างสรรค์ผลงานด้วย ภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่สำเร็จต้องสร้างสังคมให้เกิดการเรียนรู้โดยคนในชุมชน ดังที่สุมาลี สังข์ศรี (2550) ได้แสดงความเห็นว่า หลักการสำคัญของการสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้คือ การใช้ความรู้ เพื่อเป็นกลไกผลักดันให้เกิดการพัฒนาสังคม โดยคนในสังคมหรือชุมชนนั้นๆ ภูมิปัญญาท้องถิ่น ด้านการผลิตและการสร้างสรรค์ช่วยสะท้อนถึงกระบวนการคิดที่ไม่ยึดติดกับรูปแบบ ข้ามพ้น บางสิ่งตามแต่บริบทสังคมหรือสิ่งแวดล้อมโน้มนำ ข้อสรุปของนายตะลุงชาวมุสลิมที่เห็นว่าการแสดงหนังตะลุงต้องยกเลิกเพราะสังคมเปลี่ยนแปลงทำให้เขามีอาจแสดงต่อไปได้ สะท้อนถึงการเปลี่ยนแปลงค่านิยมและผู้นำศาสนาที่เข้ามามีบทบาทมากขึ้นสอดคล้องกับผลการวิจัยของ ประสิทธิ์ รัตนมณี และคณะ (2550) ที่พบว่า การปะทะระหว่างวัฒนธรรมดั้งเดิม วัฒนธรรมอิสลาม และวัฒนธรรมสมัยใหม่ดำเนินเข้าสู่การเปลี่ยนแปลง ปัจจุบันผู้ประกอบการยังหาผู้สืบทอด ได้ยาก ด้วยเหตุผลดังกล่าวจึงตั้งข้อสันนิษฐานว่าวัฒนธรรมดั้งเดิมอาจถูกวัฒนธรรมอิสลาม และ วัฒนธรรมสมัยใหม่เบียดขับจนในที่สุดก็จะเลือนหายไปได้จากชุมชนในอนาคต ส่วนวัฒนธรรม อิสลามก็จะเข้มแข็งและฝังรากแน่นอยู่ในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ต่อไปโดยมีวัฒนธรรม ใหม่เสริมแทรกเข้ามาเท่าที่ผู้รู้ทางอิสลามจะยอมรับและชี้แนะ

ในแง่การจัดการมรดกศิลปวัฒนธรรมเป็นอีกหนึ่งภูมิปัญญาท้องถิ่นที่คนในชุมชนพยายามอย่างยิ่ง ทั้งนี้เนื่องจากอยู่ในพื้นที่ชายขอบและสภาพวิกฤตในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ การจัดการเพื่อให้ได้มาพิพิธภัณฑสถานชุมชน แสดงถึงระบบคิดและการยกระดับคุณค่าของมรดกชุมชน ทูทางวัฒนธรรมที่ช่วยผนึกกำลังสร้างความสมานฉันท์ ซึ่งสำเร็จได้ด้วยกำลังของคนทั้งสองศาสนา การจัดการของผู้นำชุมชนแสดงความเชื่อมั่นในการบริหารของตน ปราศจากการขอความช่วยเหลือจากองค์กรกลาง ขณะเดียวกันก็ปรารถนาให้เป็นแหล่งเรียนรู้ จะเห็นว่าการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมต้องอาศัยกระบวนการเรียนรู้ที่ถูกควบคุมด้วยกลไกของพลังชุมชน การเรียนรู้แบบปากต่อปากหรือนอกระบบ จะเสริมความเข้มแข็งมากกว่าผ่านการจัดการโดยรัฐ สอดคล้องกับผลการวิจัยของมาลี ไพรสน (2549) ที่ว่า ระบบคิดระบบคุณค่าทางจริยธรรม และระบบความรู้เกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรหรือมรดกทางวัฒนธรรม มีลักษณะการดำรงที่สัมพันธ์กับกระบวนการถ่ายทอด และการปรับตัวของภูมิปัญญาที่ได้รับอิทธิพลจากระบบการถ่ายทอดภายในชุมชนและการปรับตัวตามนโยบายการพัฒนา นโยบายการจัดการศึกษาท้องถิ่นของรัฐ อาจส่งผลต่อความอ่อนแอของพลังภูมิปัญญาและพลังชุมชนโดยรวม ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการกับมรดกวัฒนธรรมยังสะท้อนถึงความพยายามรักษาอัตลักษณ์ของตนเอง ด้วยเหตุเพราะศิลปะอยู่ในสายเลือด คนในชุมชนสร้างความผูกพันระหว่างเรื่องราว ความทรงจำกับศิลปะ เพื่อลดช่องว่างระหว่างอดีตกับปัจจุบัน ดังที่ธนิช เลิศชาญฤทธิ (2554) เห็นว่า การจัดการวัฒนธรรมยังให้คุณค่าเชิงอัตลักษณ์ สร้างความผูกพันด้านอารมณ์ความรู้สึกกับทรัพยากรวัฒนธรรม เช่น สิ่งของ สถานที่ หรือสิ่งก่อสร้าง ความผูกพันอาจรวมถึงอายุความเก่าแก่ คุณลักษณะบางประการ ประเพณี ความหลังหรือความทรงจำ ตำนาน ความรู้สึก ศาสนา และจิตวิญญาณ

ในด้านปรัชญา ศาสนา และความเชื่อนอกจากสะท้อนอัตลักษณ์ของชาวไทยพุทธและมุสลิมแล้ว ภูมิปัญญาดังกล่าวยังแสดงถึงการมีวัฒนธรรมร่วม สำนวน ภาษาพูด ความเชื่อในสิ่งเหนือธรรมชาติ ภูตผี บางอย่างมีความเห็นสอดคล้องทั้งชาวพุทธและมุสลิม ทั้งฝั่งไทยและฝั่งมาเลเซีย โดยเฉพาะชาวไทยพุทธ ที่เห็นว่า ผืนดินย่อมมีเทพ มีผี หรือเจ้าที่คุ้มครองอยู่ จึงจัดขอขมา หรือเซ่นไหว้ก่อนสร้างเรือน หรือเพิ่งร่างทรงในพิธีดนตรีตีอริเพื่อรักษาโรค สิ่งเหล่านี้ นอกจากมีศาสนาควบคุมแล้วยังมีกลไกการรวมกลุ่มทางสังคมให้ปลอดภัยใช้เจ็บ สอดคล้องกับผลการศึกษาของพงศักดิ์ พรหมแก้ว (2544) ที่ว่า ผีของชาวไทยพุทธภาคใต้เป็นมูลเหตุให้เกิดพิธีกรรม เนื่องจากผีเป็นสัญลักษณ์เชิงอำนาจ เป็นการเน้นความหมายมากกว่าความจริง ดังนั้นความเชื่อและพิธีกรรมจึงเข้ามามีบทบาทในสังคมอย่างมหาศาล ผียังมีอิทธิพลต่อการควบคุมพฤติกรรมของบุคคล และการกำหนดกฎเกณฑ์ที่ส่งผลต่อการจัดระเบียบทางสังคม อย่างไรก็ตาม ในทัศนะของมุสลิมผีเป็นสิ่งต้องห้าม การที่ชาวมุสลิมในชุมชนยังคงเล่นดนตรีตีอริรักษาโรคจึงเป็นสิ่งผิดและดูเหมือนย้อนแย้งระหว่างการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมกับการพัฒนาสู่หลักศาสนา ที่ถูกต้องดังผลวิจัยของอัปดุลลอฮ์ อัลอูซามะฮ์ (2550) ที่พบว่า การเลือกรักษาวิธีไสยศาสตร์

เช่น การนับถือผีของชาวมุสลิมยอมทำให้การยึดมั่นศรัทธาต่อหลักศาสนาถดถอย อาจตกสภาพผู้ตั้งภาคีต่ออัลลอฮ์ได้ ทั้งพุทธและอิสลามยังแสดงออกถึงการสร้างสรรค์ผลงานอันประณีต การบ่มเพาะภูมิปัญญา โดยใช้หลักปฏิบัติทางศาสนาเป็นเครื่องนำทางอย่างบูรณาการ การที่ชาวมุสลิมถือละหมาดทุกวันศุกร์ ชาวพุทธส่งอาหารเลี้ยงพระที่วัดโดยไม่ให้พระออกมาบิณฑบาตตามหมู่บ้าน แสดงถึงความศรัทธาของแต่ละกลุ่มซึ่งไม่ได้มีความพยายามบง้างซึ่งกันและกัน แต่ละกลุ่มพัฒนาได้มากหากส่งเสริมภูมิปัญญาด้านศาสนาและความเชื่อตามครรลองของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ สอดคล้องกับผลการศึกษาของอาแว มะแส (2555) ที่เห็นว่า ผู้คนท้องถิ่นในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ประทับใจกับจุดเน้นของโครงการที่พยายามบูรณาการหลักการศาสนากับการดำเนินชีวิตประจำวัน และการพัฒนาชุมชน

การประกอบพิธีทางศาสนาของชาวพุทธซึ่งใช้ภาษาไทยถิ่นกัณฑ์ แสดงถึงการอนุรักษ์ภูมิปัญญาด้านภาษา การสื่อสาร แสดงถึงกำลังของชาวพุทธที่ยังอนุรักษ์ภาษาถิ่นไทยกัณฑ์ไว้ คนไทยพุทธที่ย้ายจากกัณฑ์ เป็นคนที่รักษาวัฒนธรรมของตนไว้อย่างเหนียวแน่น ดังที่อับดุลรอฮ์มาน จะปะกียา (2553) ศึกษาพบว่า ศิลปวัฒนธรรมของคนไทยสยามในกัณฑ์ แม้ปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงทางสังคม แต่มีการอนุรักษ์ประเพณีและวัฒนธรรมของชุมชนไว้ได้อย่างดี เมื่ออยู่อาศัยในโล๊ะจูดแม้มีภาษาไทยกลางเผยแพร่ผ่านทางโรงเรียนและสื่อสารมวลชน เรียนรู้ภาษาถิ่นได้จากผู้ย้ายถิ่นจากจังหวัดอื่นๆ ในภาคใต้เข้าไปยังชุมชน ภาษาถิ่นกัณฑ์ก็ยังสื่อสารภายในครอบครัว และเมื่อพบปะสังสรรค์ สนทนาธรรมภายในวัด เช่นเดียวกับภาษามลายูที่สื่อสารในครอบครัวมุสลิม และพบปะสังสรรค์ภายในมัสยิด อย่างไรก็ตามภาษาถิ่นกัณฑ์หลายคำยืมภาษามลายูมาใช้ในชีวิตประจำวัน ขณะที่ภาษามลายูที่ยืมคำไทยกัณฑ์มาใช้มีน้อยกว่าแสดงถึงอิทธิพลวัฒนธรรมมลายู ที่มีมากกว่าวัฒนธรรมไทย การเปรียบเทียบลักษณะนี้ก็เพื่อให้เห็นวัฒนธรรมชายแดนที่มีกลุ่มก้อนเหนือเส้นพรมแดนและอำนาจรัฐตามกระแสหลัก ทั้งนี้ขึ้นกับพลังของวัฒนธรรมแต่ละกลุ่ม ดังที่อมรา พงศาพิชญ์ (2545) เห็นว่า กรณีสังคมวัฒนธรรมที่มีพลังไม่เท่ากัน กลุ่มวัฒนธรรมที่พลังน้อยมีแนวโน้มยอมรับเข้าเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มที่มีพลังมากกว่า การศึกษาวัฒนธรรมผ่านภาษาก็เพื่อเข้าใจองค์ประกอบและความหมายของภาษาเพื่อสะท้อนระบบคิด เข้าใจสังคมวัฒนธรรมทั้งหมด เหตุนี้จึงพบว่า ชาวไทยพุทธจำนวนมากสามารถพูดภาษามลายู แต่ไม่ค่อยพบชาวมุสลิมพูดภาษาไทยถิ่น กัณฑ์ และภาษาไทยถิ่นใต้เมื่อชาวไทยพุทธสื่อสารกับชาวมุสลิมใช้ภาษาไทยภาคกลางเป็นส่วนใหญ่ แม้ชาวพุทธและมุสลิมมีวัฒนธรรมต่างกัน ภาษาต่างกันแต่ก็มีภาษาไทยภาคกลางที่จะช่วยลดช่องว่างระหว่างภาษาไทยถิ่นกัณฑ์กับภาษามลายูทั้งเป็นสื่อความสัมพันธ์ที่ดีความเข้าใจภาษาไทยภาคกลางจากสื่อสาธารณะช่วยให้รับข้อมูลข่าวสารและความรู้ร่วมกันโดยไม่กระทบต่อการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมชุมชน สอดคล้องกับงานวิจัยของลดาวัลย์ แก้วสินวล (2549) ที่ว่าภาษาสื่อมวลชนมีอิทธิพลต่อข้อมูลข่าวสาร ความรู้ แต่ไม่มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงทัศนคติ

การใช้ภาษาถิ่นยังแสดงถึงภูมิปัญญาการปรับตัวเพื่อรับกับการเปลี่ยนแปลงสังคม แม้ชาวไทยพุทธและมุสลิมต่างรักษาภาษาตนไว้อย่างเข้มแข็ง แต่เมื่อสภาวะจำเป็นก็ยอมรับภาษาอื่นเข้ามาปะปน เช่น คำว่าก๋วยเตี๋ยว ลอเต้งซึ่งไม่มีใช้มาก่อน เรียกทับศัพท์ในหมู่ชาวไทยพุทธและมุสลิม ไม่มีคำเรียกใหม่ สะท้อนการหยิบยืมภาษาจากการแพร่กระจายวัฒนธรรมจีนสู่ชุมชนเป็นการปรับตัวเข้ากับบริบทใหม่ การใช้ภาษาร่วมกันทำให้ช่องว่างระหว่างวัฒนธรรมกระชับขึ้นสอดคล้องกับผลการวิจัยของนิยามาล อาแย (2553) ที่เห็นว่า ความเป็นตัวตนของคนมลายูมุสลิมในเมืองยะลา มีความหลากหลายและแตกต่างกันภายใต้สภาพของเมืองที่มีความหลากหลายผู้คน มักพบอยู่ในลักษณะการลดทอนอัตลักษณ์กลุ่ม การปรับเปลี่ยนตัวตนกับสิ่งแวดล้อมใหม่ และความเป็นตัวตนกับคนต่างชาติพันธุ์ อาจกล่าวได้ว่าผลการวิจัยช่วยสะท้อนวัฒนธรรมลักษณะต่างๆ ดังนี้

ประการที่ 1 ความย้อนแย้งในศาสนาอิสลามหรือในหมู่มุสลิม อันเป็นผลมาจากความตื่นตัวในศาสนาอิสลามหรือกระแสอิสลามานุวัตน์ ต้องการชำระศาสนาอิสลามให้บริสุทธิ์จากความเชื่อของชาวมลายูท้องถิ่น คนในพื้นที่ชายแดนไทย-มาเลเซียยอมรับในความเป็นอิสลามิกชน แต่ก็ยังมีบางกลุ่มปฏิบัติไม่ถูกต้องตามหลักศาสนา เช่น การเล่นดนตรีตีอริระประกอบพิธีกรรม การเช่นไหว้วิญญาณบรรพบุรุษ เหตุนี้จึงมีมุสลิมที่เคร่งครัดศาสนาต้องการให้ยกเลิกพิธีกรรมหรือความเชื่อนอกกรอบ เพื่อให้ไร้มลทินจากการนับถือศาสนาอิสลาม เมื่อพิธีกรรมนี้ยังดำเนินอยู่ในชุมชน ด้วยเหตุผลการแสวงหาที่พึงใจและสืบทอดประเพณี คณะที่จริงจังต้องปรับตัวกับบริบทสังคม การปรับตัวที่เห็นได้คือ การนำทาสวดสรรเสริญพระเจ้าอัลลอฮ์มาเข้าร่วมกับการรำยมนต์กัน สภาพนี้จะผิดหรือถูกมากน้อยอย่างไร ขึ้นกับมุมมองและการตีความหมายของแต่ละคน เพราะความเชื่อเป็นเรื่องละเอียดอ่อน อย่างไรก็ตามจากบริบทสังคมปัจจุบันสะท้อนให้เห็นว่าในอนาคต พิธีกรรมเหล่านี้อาจสูญสลายได้ เพราะชาดผู้สืบทอดพิธีกรรม เด็กและเยาวชนรุ่นใหม่ต่างได้รับการอบรมตามหลักศาสนา และมองว่าดนตรีเป็นสิ่งที่ขัดกับหลักศาสนา คนที่เคร่งครัดพยายามป้องกันไม่ให้เกิดบทบัญญัติศาสนาร้ายแรง ประกอบกับมีวิทยาการสมัยใหม่เข้าสู่ชุมชน ทำให้คนมีความคิดเปลี่ยนแปลงไป ด้วยเหตุนี้ภูมิปัญญาบางอย่างในพื้นที่ชายแดนภาคใต้ไม่อาจดำรงอยู่ได้ เพราะการสืบทอดเท่ากับตอกย้ำความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์ที่ขัดต่อวัฒนธรรมอิสลามแต่หากจะยังคงอยู่ต้องตัดพิธีออกไป ซึ่งเท่ากับสลายภูมิปัญญาดั้งเดิม การสืบทอดวัฒนธรรมจึงเป็นพลวัตที่ผันแปรตามระบบคิดของคนแต่ละกลุ่มคนแต่ละสมัยด้วยสอดคล้องกับแนวคิดของนิธิ เอียวศรีวงศ์ (2554) ที่เห็นว่า การศึกษาศิลปวัฒนธรรมชายแดนใต้ย่อมมองแต่ะโย่ง ย่อมมองแต่ลิเกฮูลู ย่อมมองแต่ภาษาและวรรณกรรม เมื่อมองวัฒนธรรมต้องมองคนเป็นศูนย์กลาง เพราะสิ่งเหล่านี้สัมพันธ์กับคน รักษารูปแบบการแสดงอย่างเดียวไม่มีผลดี

ประการที่ 2 ความสัมพันธ์กับรัฐไทย โดยเฉพาะในสถานการณ์ความไม่สงบอาจทำให้ทัศนคติต่อรัฐมีน้อยลง ดังเห็นได้จากการจัดการทรัพยากรในท้องถิ่นของคนในชุมชน พยายาม

เสียงการขอรับการสนับสนุนจากรัฐส่วนกลาง เหตุผลหนึ่งแสดงความเกรงกลัวต่ออำนาจ อีกเหตุผลหนึ่งเชื่อมั่นต่อการจัดการด้วยตนเอง ความสำเร็จของการก่อตั้งพิพิธภัณฑ์ในอดีตช่วยสะท้อนให้เห็นว่า หากจะสร้างสิ่งใดให้บรรลุผล แล้ว จิตสำนึกในการอนุรักษ์และความต้องการของคนในชุมชนเอง ตลอดจนความสามัคคีร่วมแรงร่วมใจระหว่างคนมุสลิมกับไทยพุทธจะมีความสำคัญมากกว่า ปัจจุบันการขับเคลื่อนจากรัฐส่วนกลาง บางครั้งดูเหมือนได้รับความร่วมมือจากคนในท้องถิ่นน้อย การขับเคลื่อนจากองค์กรท้องถิ่น มักได้รับความร่วมมือจากประชาชนด้วยดี เพราะผู้นำมาจากคนท้องถิ่นที่เข้าใจสภาพชุมชน การเริ่มต้นจากคนในชุมชนจะช่วยให้วัฒนธรรมท้องถิ่นมีชีวิต สามารถใช้พิพิธภัณฑ์สร้างกลไกให้รู้สึกสำนึกว่ามรดกทางวัฒนธรรมเป็นของร่วมกันทุกคน การแทรกแซงจากรัฐอาจเป็นผลเสียมากกว่าผลดี โดยเฉพาะพื้นที่เปราะบาง สอดคล้องกับแนวคิดของศรีศักร วัลลิโภดม (2545) ที่เห็นว่า การจัดสร้างพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นต้องให้คนในชุมชนเข้ามีส่วนร่วมตามกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน การจัดการพิพิธภัณฑ์ของรัฐเน้นแต่ความสำคัญของโบราณวัตถุ ขณะที่ของชุมชนเน้นเนื้อหาวัฒนธรรมเป็นตัวกำหนด อันทำให้มีลักษณะยั่งยืน เพราะเนื้อหาจะปลูกจิตสำนึกให้ตื่น ให้ภูมิใจในตนเองและท้องถิ่นตลอดเวลา ทำให้พิพิธภัณฑ์ไม่ใช่ของใครคนใดคนหนึ่ง

ประการที่ 3 การแสดงออกถึงภูมิปัญญาของชาวมุสลิมและชาวพุทธในโล๊ะจูด สะท้อนถึงสังคมพหุวัฒนธรรมชายแดนใต้ที่เอื้อต่อการใช้ชีวิตร่วมกัน โดยที่ต่างฝ่ายพยายามเรียนรู้วัฒนธรรมซึ่งกันและกัน แม้โอกาสของวัฒนธรรมมุสลิมจะดูถูกสิ้นวัฒนธรรมไทยพุทธได้มากกว่าวัฒนธรรมพุทธดูถูกสิ้นวัฒนธรรมมุสลิม คนมุสลิมเป็นคนกลุ่มใหญ่ในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ แต่กลับเป็นคนกลุ่มน้อยของรัฐไทย ขณะเดียวกันไทยพุทธเป็นคนกลุ่มน้อยในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ แต่มีวัฒนธรรมแบบเดียวกับรัฐไทย ทำให้มีวัฒนธรรมหลายชั้นที่ถ่วงพลังกัน เหตุนี้จึงต้องปรับปรนภูมิปัญญาเข้าหากัน เช่น การยืมภาษา ความเชื่อสิ่งเหนือธรรมชาติร่วมกัน การใช้ชีวิตร่วมกัน ยังสะท้อนจากเรียนรู้วัฒนธรรมข้ามแดน การแสดงหรือดนตรีในพิธีกรรมนอกจากจะรับจ้างในเขตแดนไทย ยังได้รับเชิญไปแสดงในเขตแดนมาเลเซีย ไม่ว่าจะหนังตะลุง ลิเก มะโยง ตีอริ การข้ามเขตไปแสดงในมาเลเซียได้รับค่าจ้างมากกว่าเขตไทย จึงเป็นที่ต้องการของเจ้าของคณะ การตั้งหลักไกล้ชายแดนมากส่งผลต่อการเจรจาต่อรองโดยง่าย การลดค่าใช้จ่ายในการเดินทาง ค่าตอบแทนสูง อาจกล่าวได้ว่าทำเลที่ตั้งก็อาจเป็นเงื่อนไขหนึ่งของความสามารถขงไว้ซึ่งภูมิปัญญาหรือความมั่งคั่งของมรดกวัฒนธรรมท้องถิ่นเหล่านี้ ท่ามกลางภาวะวิกฤตของพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ การไปแสดงในประเทศมาเลเซียยังสะท้อนถึงตัวตนที่ผันแปร กล่าวคือ ความเชื่อและแนวคิดบางอย่างอาจมีหรือไม่มี หรือเปลี่ยนไป เมื่อบริบทสังคมและสิ่งแวดล้อมเปลี่ยนแปลง เพื่อความอยู่รอดและรักษาสถานะของตน เช่น คณะลิเกฮูลูเมื่ออยู่ในพื้นที่ชายแดนภาคใต้เรียกตนเองว่าเป็นคนมลายู แต่หากไปแสดงในมาเลเซียกลับนิยามตนเองเป็นคนไทยมากกว่า เพราะความเป็นคนไทยที่อาศัยอยู่ในประเทศไทยและนับถือศาสนาอิสลาม

จะเป็นที่ยอมรับในความสามารถทางการแสดงมากกว่า สอดคล้องกับความเห็นของฉวีวรรณ ประจวบเหมาะ (2550) ที่ว่า อัตลักษณ์ชาติพันธุ์เป็นเรื่องจิตสำนึก ส่วนการแสดงออกอาจแปรเปลี่ยนไปตามกาลเทศะหรือบริบท

สรุป

ภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชนโละจูดมีหลายด้าน ด้านศิลปะมีการผลิตหัตถกรรมเพื่อใช้สอย ในท้องถิ่น ความอุดมของป่าร้อนชื้นช่วยให้มีแรงดลใจนำวัสดุธรรมชาติมาใช้กับผลิตผลในท้องถิ่น เช่น เครื่องดนตรี เครื่องจับสัตว์ ที่สะท้อนคุณค่าทางสุนทรียะ และสามารถนำมาเป็นทุนวัฒนธรรมเพื่อสร้างมูลค่า ด้านการจัดการมรดกทางวัฒนธรรม มีการรวบรวมศิลปวัตถุ แสดงไว้ในพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นโดยอดีตผู้นำชุมชน สืบต่อจนถึงอนุชนรุ่นหลังที่พยายามจัดการ โดยไม่หวังพึ่งพารัฐนัก ด้านปรัชญาความเชื่อ ชาวพุทธยังสืบทอดศาสนาพุทธอย่างแข็งขัน ท่ามกลางคนส่วนใหญ่ที่สืบทอดศาสนาอิสลาม ความเชื่อด้านการใช้ดนตรีเพื่อรักษาโรคยังคงดำรงอยู่ แม้จะมีผู้นำศาสนาเห็นว่าผิดหลักศาสนา ขณะที่พิธีเช่นไหว้ของนายหนังตะลุงมุสลิมสิ้นสุดลงเหตุเพราะการเปลี่ยนแปลงของสังคม ด้านภาษามีคำพูดที่ใช้ร่วมกันของคนไทยพุทธและมุสลิม โดยชาวพุทธจะใช้คำภาษามลายูของชาวมลายูมากกว่า สิ่งเหล่านี้สะท้อนถึงวัฒนธรรมชายแดนไทย-มาเลเซียหลายลักษณะ สะท้อนถึงการอยู่ร่วมกันโดยการเรียนรู้วัฒนธรรมซึ่งกันและกัน การเรียนรู้เพื่อความอยู่รอด การเลื่อนไหลของความเชื่อ และพฤติกรรมที่เหมาะสมกับบริบทพื้นที่ การจัดการทรัพยากรที่เป็นมรดกวัฒนธรรมของท้องถิ่น โดยการแก้ปัญหา การจัดการ การเปลี่ยนแปลงเพื่อปรับความสมดุลกับสังคมใหม่ตลอดเวลา ในชุมชนมีวัฒนธรรมหลักคือ ไทยกับมลายู หรือวัฒนธรรมพุทธกับมุสลิม ที่ต่างยอมรับในเอกลักษณ์ของแต่ละวัฒนธรรม ไม้มีความพยายามครอบงำซึ่งกันและกัน ซึ่งอาจเรียกว่า การบูรณาการทางวัฒนธรรม ขณะเดียวกัน บางอย่างก็เกิดการรับวัฒนธรรมซึ่งกันและกัน เป็นการผสมผสานทางวัฒนธรรม เช่น ชาวไทยพุทธยอมรับดนตรีตอริที่สามารถช่วยรักษาโรค ยอมรับคำมลายูมาใช้ในชีวิตประจำวัน หรือชาวมุสลิมบางส่วนรับพิธีทางไสยศาสตร์ของชาวพุทธ มีคติสอนใจแบบชาวพุทธ ผลการศึกษาอาจสรุปกล่าวได้อีกว่า ชุมชนโละจูดเป็นอีกแหล่งที่ผู้คนมีศักยภาพในการสร้างงานศิลปะและการเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม การมีป่าบารา ฮาลาและตั้งอยู่ติดเขตแดนมาเลเซียถือเป็นทุนธรรมชาติ ทั้งมีด่านตรวจคนเข้าเมืองอยู่ในชุมชน เอื้อให้เกิดการข้ามไปมาเพื่อการท่องเที่ยว ทั้งนี้สถานการณ์ความไม่สงบยังคงเป็นอุปสรรค หากเหตุการณ์คืนสู่ปกติชุมชนชายแดนแห่งนี้จะเป็นอีกหนึ่งทางเลือกของการลงนามศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นในสังคมพหุวัฒนธรรมแนวชายแดนเพื่อการพัฒนา

จากการศึกษามีข้อเสนอแนะเชิงนโยบายองค์การพัฒนาต่างๆ ควรเข้าไปส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับผลิตภัณฑ์ โดยเฉพาะการประดิษฐ์กรรมในเชิงศิลปะ

การมีพื้นที่ที่ติดแดนมาเลเซีย และชาวมาเลเซียที่มีกำลังซื้อมากกว่าถือเป็นโอกาสของคนในพื้นที่ องค์กรพัฒนาควรเน้นให้มรดกร่วมภูมิปัญญาของคนต่างศาสนาทำหน้าที่สื่อสารสร้างความเข้าใจระหว่างสมาชิกชาวมุสลิมกับชาวพุทธ สำหรับแนวการวิจัยครั้งต่อไปควรศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นในแง่การเป็นมรดกร่วมของคนชายแดนภาคใต้ของไทย และภาคเหนือของมาเลเซีย เพื่อหาแนวทางสร้างเครือข่ายอันนำไปสู่การพัฒนาาร่วมกัน สอดรับกับเสาหลักที่สามในแง่สังคมวัฒนธรรมตามนโยบายการเข้าสู่ประชาคมอาเซียน

เอกสารอ้างอิง

- ฉวีวรรณ ประจวบเหมาะ. (2550). สังคมและวัฒนธรรมมลายู ใน นิธิ เอียวศรีวงศ์ (บรรณาธิการ), *ความรู้ที่ยั่งยืน ชุดที่ 4 มลายูศึกษา*. กรุงเทพฯ : อมรินทร์.
- ธนิช เลิศชาญฤทธิ. (2554). *การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม*. กรุงเทพฯ : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร.
- นิคม มูลิกะคามะ. (2545). วัฒนธรรม : *บทบาทใหม่ในยุคโลกาภิวัตน์*. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2554). วัฒนธรรมมลายู : มุมมองพอสซิล ใน *ต้นหยงบุหงา อุทยานวัฒนธรรมมลายูปัตตานี คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี* [ออนไลน์]. ค้นเมื่อ 23 เมษายน 2558, จาก : Thaiamn.news.org/view/php?=697.
- นียมมาล อาแย. (2553). ความเป็นตัวตนของคนมลายูมุสลิมในเมืองยะลา. *วารสารศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์*, 2(2), 91-106.
- ปัญญา เทพสิงห์. (2554). บาเตาะ : คนกินเนื้อคน เรื่องเล่าหรือความจริงบนพื้นป่าฮาลา บาลา จังหวัดนราธิวาส. *วารสารศิลปวัฒนธรรม*, 32(11), 43-64.
- ประสิทธิ์ รัตนมณี นราวดี โลหะจินดา นิปาตีเมาะ หะยีหามะ อรุษา ปุณยบุรณะ และจิตาพร แสงนิล. (2550). *รายงานวิจัยวัฒนธรรมในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ (ปัตตานี ยะลา และนราธิวาส)*. ปัตตานี : สถาบันวัฒนธรรมศึกษากัลยาณิวัฒนา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.
- ปิยะ กิจถาวร. (2547). *วิจัยชาวบ้านในบริบทของความหลากหลายทางวัฒนธรรมและชุมชนชายแดน* ปัตตานี : หน่วยวิจัยเพื่อท้องถิ่นภาคใต้ตอนล่าง มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี.
- พงค์ศักดิ์ พรหมแก้ว. (2544). *รายงานวิจัยความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับการนับถือผีกับบทบาททางสังคมของชาวพุทธที่นับถือศาสนาพุทธในภาคใต้*. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ.

- ลดาวัลย์ แก้วสีนวน. (2549). การสื่อสารข้ามวัฒนธรรมระหว่างไทยพุทธและชาวมุสลิมใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ ในการประชุมวิชาการสื่อสารมวลชนระดับชาติ. [ออนไลน์]. ค้นเมื่อ 5 เมษายน 2558, จาก : http://www.Thaireform.in.th/various_reform.Dimension/item/201-3
- มาลี ไพโรสน. (2549). รายงานวิจัย การศึกษาภูมิปัญญาการจัดการทรัพยากรในมิติวัฒนธรรม เพื่อพัฒนาที่ยั่งยืน กรณีศึกษา : ชุมชนบ้านป่าสำน ตำบลเวียงกาหลง อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย. กรุงเทพฯ : สำนักคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงวัฒนธรรม.
- ฤชชดา เทพยากุล. (2555). การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทย : จากรัฐธรรมนูญสู่สถานศึกษา วารสารหลักสูตรและการสอนทักษิณ, 7(1), 1-8.
- ศรีศักร วัลลิโกดม. (2545). พิพิธภัณฑที่ท้องถิ่น : กระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน [ออนไลน์]. ค้นเมื่อ 5 เมษายน 2558, จาก : www.lek-prapai.org/watch.php?id=631.
- ศูนย์อำนวยการบริหารชายแดนภาคใต้. (2556). สถิติการก่อเหตุรุนแรงในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้. ยะลา : ศูนย์อำนวยการบริหารชายแดนภาคใต้.
- สุมาลี ลังซ์ศรี. (2550). ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้. วารสารศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2(3), 97-101.
- เสรี พงศ์พิช. (2547). ร้อยคำที่ควรรู้. กรุงเทพฯ : พลังปัญญา.
- องค์การบริหารส่วนตำบลโล๊ะจูด. (2558). ข้อมูลประชากรในตำบลโล๊ะจูด. นราธิวาส : องค์การบริหารส่วนตำบลโล๊ะจูด
- อมรา พงศาพิชญ์. (2545). ความหลากหลายทางวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อับดุลลอฮ์ อัลอุซามะฮ์. (2550). ความเชื่อของมุสลิมที่มีต่ออัลลีหฺ (ไสยศาสตร์) อัลกะฮานะ (การทำนาย) อัลอิรอฟะ (การดูดวง) : กรณีศึกษาในอำเภอยะหริ่ง จังหวัดปัตตานี. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. สาขาอิสลามศึกษา, มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี.
- อับดุลรอฮ์มาน จะปะกียา. (2553). การอนุรักษ์ความหลากหลายทางวัฒนธรรมในประเทศมาเลเซีย : กรณีศึกษาความประเพณีและวัฒนธรรมของคนสยามในเขตตุมปัต รัฐจูลันตัน. วารสาร AL-NUR บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยอิสลามยะลา, 5(8), 85-98.
- อาแว มะแผล. (2555). ชุมชนศรัทธา : แนวทางพัฒนาสังคม บนฐานของศาสนาและวัฒนธรรมท้องถิ่นในจังหวัดชายแดนภาคใต้. วารสารมนุษยศาสตร์สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ, 6(2), 35-63.
- เอกวิทย์ ณ ถลาง. (2546). ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการจัดการความรู้. กรุงเทพฯ : อมรินทร์

บุคลากรกรม

บ็ือราเฮง ดอเลาะ, (นามสมมติ), (2554, 12 เมษายน) ที่บ้านนุเก๊ะตา ต.โล๊ะจูด อ.แว้ง จ. นราธิวาส.
ศุภชัย อาแว, (นามสมมติ), (2554, 26 เมษายน) ที่บ้านนุเก๊ะตา ต.โล๊ะจูด อ.แว้ง จ.นราธิวาส.
อาแซ มิง, (นามสมมติ), (2554, 12 เมษายน) ที่บ้านนุเก๊ะตา ต.โล๊ะจูด อ.แว้ง จ.นราธิวาส.